

ROCZNIKI HUMANISTYCZNE
Tom LXVI, zeszyt 9 – 2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.9-5>

KATARZYNA SAREK

ZANIKAJĄCY CHIŃSKI KOLEKTYWIZM —
PRZYCZYNY ZMIAN W MENTALNOŚCI I ZACHOWANIU
MŁODYCH CHIŃCZYKÓW

DISAPPEARING CHINESE COLLECTIVISM: CHANGES IN MENTALITY
AND BEHAVIOR OF YOUNG CHINESE

Abstract. The traditional perception of China as a collectivist country is slowly ceasing to be true. After the economic changes, the social changes are coming, as a result of which collectivism slowly gives way to individualism. Changes take place in many spheres of life: private—replacing a large, multi-generational family with a nuclear family with one child, a growing number of divorces, protection of the individual's privacy; professional—the emergence of foreign companies with a different culture of work, competition and “rat race”; moral—verbal persistence to collectivist values that do not match the private patterns of behavior. China's economic development and the actual promotion of capitalist values, with the persistent verbal attachment to socialist values, have caused an increasing number of Chinese people, especially those from the so-called post-80 generation and younger, to not identify any longer with the values of older generations and put their own interest over the interest of the family, kinship group or nation. The gap between official rhetoric and the declared attachment to collectivism is slowly growing, and the capitalist realities are forcing people to individualistic behavior and competition for access to goods and resources.

Key words: Chinese collectivism; mentality; Chinese society; individualism; social changes.

Czy Chińczycy są indywidualistami? Pierwsza, odruchowa odpowiedź będzie negatywna. Azjatyckie społeczeństwa, nie tylko chińskie, są stereotypowo postrzegane jako kolektywistyczne i prawie automatycznie stawiane w opozycji do indywidualistycznych społeczeństw zachodnich. Dynamika rozwoju Chin ostatnich czterech dekad nie odnosi się jednak wyłącznie do zmian gospodarczych, transformacji podlegają również ludzie, ich poglądy

Dr KATARZYNA SAREK — adiunkt Zakładu Japonistyki i Sinologii, Instytut Orientalistyki UJ; adres do korespondencji — e-mail: katarzyna.sarek@uj.edu.pl. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4298-6301>.

i zachowania. Ewoluujący albo nawet zanikający chiński kolektywizm w ciągu ostatnich kilku lat zaczął przyciągać uwagę badaczy, czego efektem są poświęcone temu zjawisku publikacje, choć wciąż nie ma ich zbyt wiele. Nowy fenomen przyciągnął również uwagę mediów popularnych, czego owocem są artykuły w prasie codziennej, takie jak tekst z *The Economist* z lipca 2016 r. pt. „A nation of individuals”, z leadem głoszącym odważną tezę, że Chińczycy robią to, co chcą, a nie to, co im się każe¹. Pojawienie się takiego artykułu w czasopiśmie nienaukowym, które stara się opisywać świat na gorąco i wychwytywać nowe, interesujące procesy, pokazuje, że w Chinach dokonuje się właśnie ważny proces. Zauważają go również oficjalne chińskie media². Nie jest on jeszcze dogłębnie zbadany i obecnie nie wiadomo, czy będzie to zmiana permanentna, na stałe przekształcająca chińskie społeczeństwo, czy też może jedynie krótkotrwała fluktuacja, epizod, po którym sytuacja wróci do poprzedniego stanu. Z pewnością jednak, niezależnie od trwałości czy epizodyczności, owa zmiana jest zagadnieniem wartym uwagi.

W niniejszym artykule zostaną opisane główne przyczyny zmian zachodzących w mentalności młodych Chińczyków. Najpierw, tytułem wstępu, będzie scharakteryzowana koncepcja wymiarów kultur narodowych według Geerta Hofstede, przede wszystkim kluczowy dla tego artykułu wymiar indywidualizmu i kolektywizmu. Następnie zostaną opisane czynniki przyczyniające się do zanikania chińskiego kolektywizmu. Na koniec będą przedstawione wnioski związane z opisanymi w tekście przyczynami zmian.

Holenderski socjolog Geert Hofstede zasłynął jako badacz zależności między kulturą organizacyjną a kulturą narodową. Na podstawie ankiet przeprowadzonych w latach 60. i 70. ubiegłego wieku wśród 117 tys. pracowników koncernu IBM zatrudnionych w 66 krajach świata Hofstede udowodnił, że pewne wzorce myślenia, zachowania i odczuwania wpływające na kulturę organizacyjną są charakterystyczne dla przedstawicieli danej nacji³.

W swojej pierwszej pracy poświęconej temu zagadnieniu Hofstede wyróżnił cztery wymiary kultur narodowych:

1. DYSTANS WŁADZY, nazywany kolokwialnie „hierarchią dziobania”, określa relacje między przełożonymi i podwładnymi oraz między obywatelem

¹ „A nation of individuals”, *The Economist*, 09.07.2016, dostęp 09.04.2018 <http://www.economist.com/news/special-report/21701650-chinese-people-increasingly-do-what-they-want-not-what-they-are-told-nation>.

² Na przykład ZHU YUAN, „New concept of individualism applies”, *China Daily*, 18.06.2014, dostęp 09.04.2018, http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2014-06/18/content_17595810.htm.

³ GEERT HOFSTEDE, *Culture's consequence: International differences in work-related values* (Beverly Hills: Sage, 1980).

a państwem, odnosi się również do stopnia akceptacji nierówności społecznych i stopnia autorytarności władzy (także w relacjach rodzinnych);

2. KOLEKTYWIZM I INDYWIDUALIZM, odnoszący się do proporcji między wagą przykładaną do dobra jednostki i dobra grupy; jako kluczowy dla tematu artykułu wymiar ten zostanie omówiony szerzej poniżej;

3. KOBIECOŚĆ I MĘSKOŚĆ, określające odmienność ról płciowych — kultury męskie charakteryzują się współzawodnictwem, materializmem, asertywnością i żądzą władzy i ambicją, podczas gdy kultury żeńskie kładą nacisk przede wszystkim na relacje międzyludzkie, wzajemną troskę i opiekę, solidarność, a konflikty rozwiązują na drodze kompromisu i negocjacji;

4. UNIKANIE NIEPEWNOŚCI, wymiar odnoszący się do stopnia zagrożenia odczuwanego w obliczu sytuacji nowych i niepewnych, określający poziom akceptacji nieprzewidywalności stosunków społecznych i niepewność przyszłości.

Piątym wymiarem kultury, jaki kilka lat później wspólnie z Geertem Hofstede zdefiniował Michael Harris Bond⁴, jest ORIENTACJA DŁUGOTERMINOWA I KRÓTKOTERMINOWA, których ostateczna definicja brzmi następująco: „orientacja długoterminowa oznacza rozwijanie cnót przynoszących korzyści w przyszłości, chodzi tu zwłaszcza o upór i oszczędność. Przeciwnym biegunem tego wymiaru jest orientacja krótkoterminowa, która oznacza pielęgnowanie cnót związanych z przeszłością i teraźniejszością, takich zwłaszcza jak poszanowanie tradycji, zachowanie twarzy i wypełnianie społecznych zobowiązań”⁵.

Społeczeństwa kolektywne, zdaniem Hofstede, charakteryzują się następującymi cechami: relacje międzyludzkie stawiane są ponad osiągnięcie celu; ludzie czują się przede wszystkim częścią wielopokoleniowych rodzin lub innych grup wewnętrznych dających im ochronę i poczucie bezpieczeństwa w zamian za lojalność i posłuszeństwo; źródło identyfikacji stanowi przynależność do sieci powiązań społecznych; dzieci są uczone rozumowania w kategoriach „my”, a nie „ja” i karczone za dążenia indywidualistyczne; widoczne jest dążenie do unikania konfliktów i zachowania harmonii; dyplomy zapewniają awans do grup o wyższym statusie⁶.

⁴ GEERT HOFSTEDÉ i MICHAEL HARRIS BOND, „The Confucius Connection: From Cultural Roots to Economic Growth”, *Organizational Dynamics* 16 (1988), no. 4: 4–21.

⁵ GEERT HOFSTEDÉ, GEERT JAN HOFSTEDÉ i MICHAEL MINKOV, *Kultury i organizacje*, tłum. Małgorzata Durska (Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2007), 222–223.

⁶ Tamże, s. 86–128.

Zwyczajowo społeczeństwu chińskiemu (w szerokim rozumieniu pojęcia chińskości, czyli nie tylko w odniesieniu do obywateli Chińskiej Republiki Ludowej, ale także Republiki Chińskiej na Tajwanie, Hongkongu i Singapuru) przypisuje się cechy związane z wymiarem kolektywnym. Chińczycy są uważani za ludzi o wiele mniej indywidualistycznych od ludzi Zachodu, a społeczeństwo chińskie — za przykład społeczeństwa w wysokim stopniu kolektywistycznego. W licznych publikacjach powstałych w latach 80. i 90. ubiegłego wieku, opartych na badaniach empirycznych zachowań i działań np. w miejscu pracy, potwierdzono intuicyjną ocenę Chińczyków jako ludzi bardziej zorientowanych kolektywistycznie niż indywidualistycznie⁷.

Czy jednak wyniki badań sprzed dwudziestu bądź nawet trzydziestu laty są wciąż aktualne w odniesieniu do społeczeństwa i jednostek, które na własnej skórze doświadczyły olbrzymich przemian w praktycznie każdej dziedzinie życia? Zmiany gospodarcze, zapoczątkowane w Chinach w 1978 r. i związana z nimi tzw. polityka otwarcia, polegająca na ponownym nawiązaniu kontaktów ze światem, spowodowały całkowitą transformację modelu funkcjonowania chińskiej gospodarki i w praktyce jej przejście od socjalistycznej do kapitalistycznej. Przebudowa ekonomiczna Chin nie znalazła odzwierciedlenia w modyfikacji systemu politycznego, który w swojej zasadniczej formie pozostał w swojej pierwotnej postaci i wciąż przypomina model sowiecki. Komunistyczna Partia Chin nadal pozostaje jedyną partią u władzy i niezmiennie deklaruje swoje przywiązanie do idei komunizmu, a jego osiągnięcie przedstawia jako swój najważniejszy i ostateczny cel. Przetrwiała również socjalistyczna w formie i treści propaganda, nawołująca m.in. do pracy zespołowej, stawiania interesów grupy ponad swoje indywidualne potrzeby i poświęcania się dla dobra ojczyzny. Powstała w wyniku takich przemian dychotomia — w dużej mierze kapitalistyczna gospodarka i socjalistyczny ustrój — doprowadziła do powstania coraz poważniejszego rozdzwięku.

⁷ Między innymi: S.G. REDDING, „Cognition As An Aspect of Culture and Its Relation to Management Process: An Exploratory View of the Chinese Case”, *Journal of Management Studies* 17 (1980), no. 2: 127–148; KWOK LEUNG i MICHAEL HARRIS BOND, „The Impact of Cultural Collectivism on Reward Allocation”, *Journal of Personality and Social Psychology* 47 (1984), no. 4: 793–804; MARTIN LOCKETT, „Culture and the Problem of Chinese Management”, *Organization Studies* 9 (1988), no. 3: 475–96; EDWIN C. NEVIS, „Using an American Perspective in Understanding Another Culture: Toward a Hierarchy of Needs for the People’s Republic of China”, *Journal of Applied Behavioral Science* 19 (1983), no. 3: 249–264; P. CHRISTOPHER EARLEY, „Social Loafing and Collectivism: A Comparison of the United States and the People’s Republic of China”, *Administrative Science Quarterly* 34 (1989), no. 4: 565–581; P. CHRISTOPHER EARLEY, „Self or Group? Cultural Effects of Training on Self-efficacy and Performance”, *Administrative Science Quarterly* 39 (1994), no. 1: 89–117.

Zaistniał on między oficjalną retoryką oraz deklarowanym w sferze prywatnej i publicznej przywiązaniem do kolektywizmu a kapitalistycznymi realiami zmuszającymi ludzi do zachowań indywidualistycznych, polegających m.in. na ostrym współzawodnictwie o dostęp do dóbr i środków.

Powstanie i umacnianie się postaw indywidualistycznych w Chinach uważa się w głównej mierze za skutek uboczny rozwoju gospodarki i bogacenia się jednostek. Samo porównanie zmian w PKB Chin *per capita*, które 1980 r. wynosiło zaledwie 312 USD, a w 2015 r. osiągnęło 8000 USD, pokazuje skalę przemian⁸. Korzeni indywidualizmu w Chinach można się jednak doszukać już w czasach Mao, kiedy oficjalna polityka i kampanie promujące różnego rodzaju zachowania i działania kolektywistyczne skutkowały niekiedy odwrotnymi rezultatami, np. uwolnieniem kobiet i młodzieży spod wpływu rodziny i starszych pokoleń i umożliwieniem im indywidualnych wyborów w takich kwestiach, jak wybór małżonka, miejsca pracy czy ścieżki zawodowej⁹. Już w latach 80. ubiegłego wieku w społeczeństwie chińskim, w reakcji na reformy w kraju, pojawiły się oddolne ruchy związane z porzucaniem kolektywistycznych sposobów produkcji. Razem z nowymi zjawiskami pojawiły się nowe słowa. W odniesieniu do działań chłopów wychodzących ze zbiorowych struktur uprawiania i zarządzania produkcją rolną i prowadzących indywidualną sprzedaż używano określenia *songbang* (松绑), dosł. ‘rozwiązać, uwolnić’, a do formy działalności gospodarczej zatrudniającej nie więcej niż ośmiu pracowników (dopuszczalny przez prawo limit) — *getihu* (个体户), dosł. ‘indywidualne domostwa’¹⁰.

Kolejnym czynnikiem prowadzącym do formowania się zachowań indywidualistycznych w Chinach stała się mobilność społeczna. W ciągu ostatnich trzydziestu lat w Państwie Środka miały miejsce gigantyczne, o rozmiarach niespotykanych wcześniej w historii świata, migracje ludności wiejskiej do miast. W 1982 r. w miastach mieszkało zaledwie 20 proc. populacji Chin¹¹, a w 2016 r. już 57 proc. ludności, czyli prawie 793 mln ludzi,

⁸ „Statistical communiqué of the People’s Republic of China on the 2015 national economic and social development”, National Bureau of Statistics of China, 29.02.2016, dostęp 27.04.2018, http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201602/t20160229_1324019.html.

⁹ YUNXIANG YAN, “The Chinese path to individualization”, *The British Journal of Sociology* 61 (2010), no. 3: 491–493.

¹⁰ Ibidem, 495–496.

¹¹ 第三次全国人口普查公报, National Bureau of Statistics of China, 11.02.2001 (dane z 27.10.1982), dostęp 27.04.2018, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/tjgb/rkpcgb/qgrkpcgb/200204/t2002040430318.html>.

ze średniorocznym wzrostem 22 mln¹². Migrowali przede wszystkim ludzie młodzi, często stanu wolnego, dla których opuszczenie rodzinnej wsi i podróż za chlebem do miasta oznaczały również rewolucję mentalną i wymuszały zmiany w zachowaniach i poglądach.

Reformy lat 80. miały wpływ również na wszystkie szczeble edukacji w Chinach, zarówno jeśli chodzi o programy i treści nauczania, jak też liczebność absolwentów. Cheung Kwok Wah i Pan Suyan udowodnili, że w okresie od 1980 do 2005 r. zaszły poważne zmiany w podejściu władz oświatowych do zakresu kształcenia dzieci i młodzieży, jak i stopnia wolności nauczycieli w zakresie zmian w programie nauczania, które wpływają na późniejszą mentalność i umysłowość młodych dorosłych Chińczyków¹³. Ich zdaniem w wyniku długotrwałych zmian wykształcił się tzw. regulowany indywidualizm (*regulated individualism*), w którym jednostka ani nie jest całkowicie podporządkowana kolektywowi, ani nie cieszy się całkowitą wolnością od presji kolektywu czy państwa; państwo stopniowo pozwala na coraz większy zakres wolności i pozwala jednostkom na stosunkowo swobodną realizację własnych celów, ale zakres ten jest dostosowywany do socjo-politycznych i ekonomicznych warunków, a jest zwiększany jedynie do tego momentu, gdy nie zagraża interesowi kolektywu¹⁴. Zmiany w programach nauczania to tylko jedna z przyczyn rozwijania się indywidualizmu wśród Chińczyków, kolejnym jest eksplozja liczby studentów, a co za tym idzie — liczby osób, które doświadczyły zmian w paradygmacie chińskiej edukacji. W 1949 r., roku ustanowienia Chińskiej Republiki Ludowej, liczba studentów wynosiła zaledwie 117 tys., w 2015 r. — 37 mln¹⁵. W 1949 r. studiowało zaledwie 0,26 proc. młodzieży w wieku 18-22, w 2015 r. było to 40 proc., a w 2019 r. ma sięgnąć 50 proc. Dzięki temu regularnie zwiększa się procent populacji mający wyższe wykształcenie, a co za tym idzie — ludzi o większym zasobie wiedzy, szerszych horyzontach i wyższych aspiracjach życiowych. Wszystkie te przymioty sprawiają, że jednostki stają się bardziej krytyczne wobec rzeczywistości i skuteczniej realizują swoje cele życiowe.

¹² „2016: A Good Start for China’s Economy during the 13th Five-Year Plan Period”, National Bureau of Statistics of China, 20.01.2017, dostęp 27.04.2018 http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201701/t20170120_1455922.html.

¹³ KWOK WAH CHEUNG, SUYAN PAN, „Transition of Moral Education in China: Towards Regulated Individualism”, *Citizenship Teaching and Learning* 2 (2006), no. 2/2: 37-50.

¹⁴ *Ibidem*, 46-47.

¹⁵ ZHAO XINYING, „China has 1 in 5 of all college students in the world: Report”, *China Daily* 08.04.2016, dostęp 29.04.2018 http://www.chinadaily.com.cn/china/2016-04/08/content_24365038.htm.

Do zmian w mentalności przyczynił się również nowy dla większości mieszkańców ChRL czynnik — wolny czas od pracy i możliwość podróżowania. Do niedawna Chińczycy praktycznie nie dysponowali płatnymi urlopami, a pojedyncze dni wolne od pracy związane były z kilkoma oficjalnymi świętami. Brak jednak koncepcji tzw. mostów, czyli brania urlopu na dzień roboczy znajdujący się pomiędzy dniami wolnymi, powoduje, że np. po czterech dniach wolnych Chińczyk musi iść do pracy w weekend, a potem kontynuuje zwykłą pracę od poniedziałku do piątku. Zgodnie z obowiązującym od 1 stycznia 1995 r. prawem pracy pracownik w Chinach ma do wykorzystania od 5 do 15 dni urlopu rocznie (w zależności od stażu pracy)¹⁶, dzięki czemu dysponuje wolnym czasem, który często przeznacza na podróże. Obecnie dzięki organizowanym wycieczkom zagranicznym nawet średnio zamożny Chińczyk ma szansę na wyjazd do dawniej niedostępnych miejsc i krajów. Wyjazdy organizowane przez biura podróży i przebiegające według precyzyjnych harmonogramów również w pewnym stopniu konfrontują uczestników z niespotykanymi wcześniej osobami czy sytuacjami i zmuszają do dokonywania indywidualnych wyborów, choćby na poziomie wyboru formy spędzania czasu wolnego.

Otwarcie gospodarcze przyniosło także otwarcie w sferach kulturalno-rozrywkowych. Powszechnie dostępne stały się zachodnie filmy, początkowo dystrybuowane na pirackich VCD, potem DVD, a obecnie on-line. W stacjach telewizyjnych pojawiły się liczne programy rozrywkowe, m.in. Super Girl (超级女声), China's Got Talent (中国达人秀), The Voice of China (中国好声音), promujące utalentowane artystycznie osoby i pokazujące, że sukces związany jest z indywidualnymi zdolnościami i siłą przebiccia jednostki. Bardzo wysoka oglądalność programów sprawiała, że zwycięzcy edycji czy nawet poszczególnych odcinków z dnia na dzień stawali się celebrytami i przebojem wchodzili do świata show biznesu. W dostępie do informacji i rozrywki bardzo pomógł spektakularny rozwój Internetu w Chinach. W 2000 r. dostępem do sieci cieszyło się 22 mln Chińczyków, w 2017 — 772 mln¹⁷. Ponieważ najpopularniejsze portale społecznościowe i strony służące do dzielenia się treściami, jak np. Facebook, Youtube, Instagram, są w Chinach zablokowane, powstały ich lokalne „klony”, początkowo mniej lub bardziej imitujące zachodnie pierwowzory, ale obecnie w wielu aspek-

¹⁶ Social Law, Database of Laws and Regulations, dostęp 29.04.2018, http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/12/content_1383754.htm.

¹⁷ „China's online population hits 772 mln: report”, Xinhua 31.01.2018, Chinadaily, dostęp 03.04.2018, <http://www.chinadaily.com.cn/a/201801/31/WS5a71a5dda3106e7dcc13a025.html>.

tach je prześcigające i wyznaczające trendy rozwoju mediów społecznościowych. Za przykład może posłużyć WeChat — aplikacja początkowo o funkcjach zbliżonych do Messengera i Twittera, ale obecnie „wszystkomogąca”, za której pomocą można zaspokoić większość codziennych potrzeb: kontaktów ze znajomymi, robienia zakupów, zamawiania najróżniejszych usług czy korzystania ze środków transportu. Jedna aplikacja zainstalowana na smartfonie pozwala na szybką organizację życia prywatnego i nie wymaga interakcji „w realu” z innymi ludźmi, nawet członkami rodziny. W czasach Mao najprostsze sprawy wymagały zaangażowania wielu osób. Ograniczony dostęp do większości dóbr materialnych sprawiał, że ludzie byli zmuszeni do utrzymywania jak najszerzej sieci kontaktów osobistych i zawodowych, ponieważ dawało to szansę zdobycia potrzebnego towaru czy usługi bez długotrwałego oczekiwania i bez kolejki. Obecnie, w dobie nadmiaru towarów na rynku i dostępności do usług ograniczonej jedynie zawartością portfela, nawiązywanie kontaktów i pielęgnowanie relacji z szerokim gronem osób przeniosło się w inne strefy. Oczywiście Chińczycy wciąż dbają o *guanxi*¹⁸, to jedno z najważniejszych spoiw życia społecznego Chin, ale są one przede wszystkim związane ze sferą zawodową i szukaniem protekcji w ważnych zagadnieniach niż z codziennymi, drobnymi sprawami.

Chińczycy, przede wszystkim młodzi, na własnej skórze doświadczają wieloaspektowych przemian w trzech najważniejszych sferach życia: prywatnej, zawodowej i mentalnej. Sfera prywatna zaczęła się zmieniać od początku lat 80. Zniknęła liczna, wielopokoleniowa rodzina, w jej miejsce powstała rodzina nuklearna z jednym lub dwojgiem dzieci. Wokół polityki kontroli urodzin w Chinach (powszechnie i błędnie nazywanej ‘polityką jednego dziecka’) narosło wiele mitów i fałszywych stwierdzeń, które obecnie zaczynają być rewidowane i przedstawiane są dane przemawiające za tezą, że główną przyczyną drastycznego spadku urodzin, począwszy od lat 80. ubiegłego wieku, były zmiany gospodarcze i transformacja kraju¹⁹. Abstrahując od przyczyn, efektem spadku dzietności stały się pokolenia jedynaków. Urodzeni po 1980 r. Chińczycy w większości nie mają rodzeństwa, co przy niewątpliwych korzyściach, jak zmonopolizowanie troski i środków

¹⁸ *Guanxi* (关系) to termin tłumaczony m.in. jako ‘osobowe relacje, siatka koneksji społecznych, przyjaźń zakładająca stałą wymianę przysług, osobiste koneksje’. Wyczerpująco fenomen *guanxi* w Chinach opisał Leszek Niewdana w artykule pt. „Osobowe relacje (*guanxi*) w chińskim biznesie”, w: EWA ZAJDLER (red.), *Zrozumieć Chińczyków. Kulturowe kody społeczności chińskich* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2011), 205–236.

¹⁹ MARTIN K. WHYTE, FENG WANG, CAI YONG, „Challenging Myths About China’s One-Child Policy”, *The China Journal* 74 (2015): 144–159.

maturalnych rodziców, ma również wady. Pokoleniom post-80. zarzuca się egoizm, roszczeniowość, lenistwo i nieumiejętność współpracy. Ta ostatnia cecha uważana jest za przyczynę lawinowo rosnącej liczby rozwodów, która jest szczególnie widoczna wśród generacji post-80/90. W 1985 r. w Chinach na 1000 małżeństw przypadało 0,4 rozwodu, 2015 r. — już 2,8 (przy równoczesnym wzroście rok do roku o 5,6 proc.)²⁰. W metropoliach typu Pekin czy Szanghaj rozwodem kończy się ok. 40 proc. małżeństw.

Podobnie fundamentalne zmiany zaszły w sferze zawodowej. Diametralnie zmieniło się środowisko, styl i etyka pracy. Po reformach otwarcia w Chinach pojawiły się zagraniczne firmy z odmienną kulturą pracy, opartą m.in. na ostrym współzawodnictwie i na „wyścigu szczurów”. Ze zmniejszaniem się obecności firm państwowych na rynku pracy związane jest zanikanie stabilnych i dożywotnich miejsc pracy, tzw. żelaznych misek ryżu, którymi cieszyły się starsze pokolenia, niekiedy spędzające całe swoje zawodowe życie w jednym przedsiębiorstwie. Młodzi i dobrze wykształceni Chińczycy są przyzwyczajeni do częstych zmian pracy i akceptują brak stałości zatrudnienia, rekompensowany zazwyczaj wysokimi zarobkami. Gdy państwo chińskie zezwoliło na swobodną działalność gospodarczą, Chińczycy masowo zaczęli brać los w swoje ręce i nastąpił rozkwit drobnej przedsiębiorczości. W 1978 r. w miastach, w ramach działalności gospodarczej samozatrudnionych było zaledwie 150 tys. ludzi, w 2011 r. liczba ta wyniosła 52,3 mln i stanowiła 15 proc. pracowników miejskich; w 2011 r., na wsiach liczba samozatrudnionych w działalności pozarolniczej wyniosła 27,2 mln, podczas gdy w 1990 r. (w tym roku opublikowano pierwsze statystyki) — 15 mln²¹. W 1978 r. pracownicy z własną działalnością i zatrudnieni w firmach prywatnych stanowili zaledwie 0,2 proc. wszystkich pracowników, w 2012 r. — 35,6 proc.²²

Równie głębokie i niekiedy najbardziej dostrzegalne gołym okiem zmiany dotyczą sfery mentalnej. Pojawiło się „rozdzielenie jaźni” — werbalne trwanie przy kolektywistycznych wartościach, niemające wiele wspólnego z prywatnymi wzorcami zachowań. Na skutek wprowadzenia *de facto* kapitalistycznej gospodarki i związanym z nią modelem współzawodnictwa rozpowszechniło się przedkładanie interesu jednostkowego nad interes grupy.

²⁰ 2015年社会服务发展统计公报, Ministry of Civil Affairs of the People's Republic of China, dostęp 02.04.2018, <http://www.mca.gov.cn/article/sj/tjgb/201607/20160700001136.shtml>.

²¹ NICHOLAS R. LARDY, *Markets Over Mao. The Rise of Private Business in China* (Washington: Peterson Institute for International Economics, 2014), 70

²² Tamże, 83.

Pojawiły się zjawiska w maoistowskich Chinach praktycznie niespotykane — postawy hedonistyczne, ostentacyjna konsumpcja, życie na kredyt. Wśród młodzieży i ludzi młodych widoczna stała się potrzeba podkreślania swojego indywidualizmu poprzez ubiór, uczesanie, dobór muzyki czy tworzenie języków środowiskowych. Wszystkie te zachowania pokazują odejście od tradycyjnego postrzegania indywidualizmu jako wady i uznanie odróżniania się od innych, podkreślania swojej odrębności i wyjątkowości jako pożądaną cechę.

Kolektywizm jako postawa promowana przez państwo mimo wszystko nie odchodzi do lamusa. Obserwując zachodzące zmiany, chiński naukowiec Wang Ying już w połowie lat 90. wysunął koncepcję tzw. nowego kolektywizmu (新集体主义), modelu modernizacji opartego na publicznej własności²³. Głównym celem nowego kolektywizmu była organizacja gospodarczego *modus operandi* wspólnot wiejskich, ale bardzo duży nacisk w nim położono na współpracę i kolektywne działania. To rodzaj społecznej świadomości, przejawiającej się w poczuciu jedności, duchu współpracy, gwarancjach socjalnych, to odrzucenie indywidualizmu jako podstawy rozwoju i modernizacji²⁴.

Obecnie w Chinach można zaobserwować narastający rozdźwięk — realia przestają odpowiadać powszechnie artykułowanym deklaracjom. Sprzyjają temu czynniki kulturowe i tradycja. W dawnych Chinach indywidualizm był postrzegany jako wada, przejaw egoizmu jednostki i zagrożenie dla trwałości i dobrobytu rodziny. W najnowszych badaniach nad starożytną filozofią chińską badacze podkreślają istnienie pewnych aspektów indywidualizmu u konkretnych myślicieli²⁵, społeczny jednak odbiór tego zjawiska, nawet jeśli nie był jednoznacznie i kategorycznie negatywny, to z pewnością nie był również pozytywny i aprobujący.

Zdaniem znanego badacza chińskiego społeczeństwa Yan Yunxianga chiński indywidualizm w znacznym stopniu różni się zakresowo od pojęcia indywidualizmu na Zachodzie. Różnica tkwi w podstawowej kwestii. Otóż Yan sądzi, że w Chinach prawa jednostki są bardziej wywalczonym przywilejami niż nabytymi w chwili urodzenia prawami, a tożsamość osoby jest wciąż definiowana w odniesieniu do zbiorowości, chociaż w coraz większym

²³ WANG YING 王颖, 新集体主义: 乡村社会的再组织, 北京: 经济管理出版社, 1996.

²⁴ WANG HUI, „Contemporary Chinese Thought and the Question of Modernity”, w: ZHANG XUDONG (ed.), *Whither China?: Intellectual Politics in Contemporary China* (Durham: Duke University Press Books, 2002), 175–176.

²⁵ ERICA FOX BRINDLEY, *Individualism in Early China: Human Agency and the Self in Thought and Politics* ([Manoa]: University of Hawai‘i Press, 2010, XV–XXX.

stopniu jest to zbiorowość dobrowolnie wybierana, taka jak np. coraz bardziej zdemokratyzowana rodzina²⁶.

Wzrastający poziom indywidualizacji chińskiego społeczeństwa, zauważony zarówno przez naukowców, jak i szeroką publiczność, to wciąż zjawisko *in statu nascendi* i z pewnością zasługujące na baczny obserwację.

BIBLIOGRAFIA

- A nation of individuals*. „The Economist” 2016.07.09. Dostęp 15.01.2017. <http://www.economist.com/news/special-report/21701650-chinese-people-increasingly-do-what-they-want-not-what-hey-are-told-nation>.
- BRINDLEY, ERICA FOX. *Individualism in Early China: Human Agency and the Self in Thought and Politics*. Manoa: University of Hawai'i Press, 2010.
- CHEUNG, KWOK WAH, i SUYAN PAN, „Transition Of Moral Education In China: Towards Regulated Individualism”, *Citizenship Teaching and Learning* 2 (2006), no. 2: 37–50.
- EARLEY, P. CHRISTOPHER. „Social Loafing and Collectivism: A Comparison of the United States and the People's Republic of China”. *Administrative Science Quarterly* 34 (1989), no. 4: 565–581. DOI: <https://doi.org/10.2307/2393567>.
- EARLEY, P. CHRISTOPHER. „Self or Group? Cultural Effects of Training on Self-efficacy and Performance”. *Administrative Science Quarterly* 39 (1994), no 1: 89–117. DOI: <https://doi.org/10.2307/2393495>.
- HOFSTEDE, GEERT. *Culture's consequence: International differences in work-related values*. Beverly Hills: Sage, 1980.
- HOFSTEDE, GEERT, i MICHAEL HARRIS BOND. „The Confucius Connection: From Cultural Roots to Economic Growth”. *Organizational Dynamics* 16 (1988), no. 4: 4-21. DOI: [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(88\)90009-5](https://doi.org/10.1016/0090-2616(88)90009-5).
- HOFSTEDE, GEERT, GEERT JAN HOFSTEDE i MICHAEL MINKOV, *Kultury i organizacje*. Tłum. Małgorzata Durska. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2007.
- LARDY, NICHOLAS R. *Markets Over Mao. The Rise of Private Business in China*. Washington: Peterson Institute for International Economics, 2014.
- LEUNG, KWOK, i MICHAEL HARRIS BOND. „The Impact of Cultural Collectivism on Reward Allocation. *Journal of Personality and Social Psychology* 47 (1984), no. 47: 793–804. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.47.4.793>.
- LOCKETT, MARTIN. „Culture and the Problem of Chinese Management”. *Organization Studies* 9 (1988), no. 3: 475-96. DOI: <https://doi.org/10.1177/017084068800900402>.
- NEVIS, EDWIN C. „Using an American Perspective in Understanding Another Culture: Toward a Hierarchy of Needs for the People's Republic of China”. *Journal of Applied Behavioral Science* 1983, 19/3: 249–264. DOI: <https://doi.org/10.1177/002188638301900304>.

²⁶ YUNXIANG YAN, “Introduction: Conflicting Images of the Individual and Contested Process of Individualization”, w: METTE HALSKOV HANSEN i RUNE SVARVERUD (red.), *iChina: The Rise of the Individual in Modern Chinese Society*, NIAS Studies in Asian Topics, No. 45 (Copenhagen: NIAS Press, 2010), 31.

- NIEWDANA, LESZEK, „Osobowe relacje (*guanxi*) w chińskim biznesie”. W: EWA ZAJDLER (red.). *Zrozumieć Chińczyków. Kulturowe kody społeczności chińskich*, 205–236. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2011.
- REDDING, S.G. „Cognition As An Aspect of Culture and Its Relation to Management Process: An Exploratory View of the Chinese Case”. *Journal of Management Studies* 17 (1980), no. 2: 127–148. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.1980.tb00080.x>.
- WANG HUI. „Contemporary Chinese Thought and the Question of Modernity”. W: ZHANG XU-DONG (ed.). *Whither China?: Intellectual Politics in Contemporary China*, 161–198. Duke University Press Books, Durham 2002.
- WANG YING 王颖, 新集体主义: 乡村社会的再组织, 北京: 经济管理出版社 [Wang Ying, Xin jiti zhuyi: Xiang cun shehui de zai zuzhi, Beijing: Jingji guanli chubanshe], 1996
- WHYTE, Martin K., Feng Wang, Cai Yong. „Challenging Myths About China’s One-Child Policy”. *„The China Journal”* 74 (2015): 44–159.
- YAN, YUNXIANG. “Introduction: Conflicting Images of the Individual and Contested Process of Individualization”. W: METTE HALSKOV HANSEN i RUNE SVARVERUD (red.), *iChina: The Rise of the Individual in Modern Chinese Society*. NIAS Studies in Asian Topics, No. 45, 1–38. Copenhagen: NIAS Press, 2010.
- YAN, YUNXIANG. „The Chinese path to individualization”. *The British Journal of Sociology* 61 (2010), no. 3: 489–512. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2010.01323.x>.
- ZHU, YUAN. „New concept of individualism applies”. *China Daily*, 18.06.2014. Dostęp 15.01. 2017. http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2014-06/18/content_17595810.htm.

ZANIKAJĄCY CHIŃSKI KOLEKTYWIZM —
PRZYCZYNY ZMIAN W MENTALNOŚCI I ZACHOWANIU
MŁODYCH CHIŃCZYKÓW

Streszczenie

Tradycyjne postrzeganie Chin jako kraju kolektywistycznego powoli przestaje być prawdziwe. Po zmianach gospodarczych nadchodzą zmiany społeczne, w wyniku których kolektywizm sukcesywnie ustępuje miejsca indywidualizmowi. Zmiany zachodzą w wielu sferach życia: prywatnie — zastępowanie dużej, wielopokoleniowej rodziny rodziną nuklearną z jednym dzieckiem, wzrost liczby rozwodów, ochrona prywatności jednostki; na gruncie zawodowym — pojawienie się zagranicznych firm o innej kulturze pracy, konkurencja i „wyścig szczurów”; w sferze moralnej — werbalny stosunek do wartości kolektywistycznych, które nie pasują do prywatnych wzorców zachowań. Rozwój gospodarczy Chin i faktyczna promocja wartości kapitalistycznych, z trwałym przywiązaniem werbalnym do wartości socjalistycznych, spowodowały, że coraz więcej Chińczyków, zwłaszcza z pokolenia post-80. i młodszych, nie identyfikuje się dłużej z wartościami starszych pokoleń i stawia własny interes w interesie rodziny, grupy pokrewieństwa lub narodu. Różnica między oficjalną retoryką a deklarowanym przywiązaniem do kolektywizmu powoli rośnie, a realia kapitalistyczne zmuszają ludzi do indywidualistycznych zachowań i rywalizacji o dostęp do dóbr i zasobów.

Słowa kluczowe: chiński kolektywizm; mentalność; społeczeństwo chińskie; indywidualizm; zmiany społeczne.